

Llibre de la Cort del Justícia de València

(1280 – 1282)

Edició a cura de
Enric Guinot Rodríguez,
M. Àngels Diéguez i Carmel Ferragud

2008

*f*onts històriques valencianes

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

Sèrie Documents Històrics Valencians 1A
en coedició amb
l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

Directors
Ramon Ferrer i Albert Hauf

Coordinador de l'obra
Documents del segle XIII
Enric Guinot

Revisió del text llatí:
Xavier Gómez Font, Concepción Ferragud

© Els autors, 2008

© D'aquesta edició:
Universitat de València, 2008
Acadèmia Valenciana de la Llengua

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Retaule de Sant Jordi. Atribuït a Gonçal Peris II. Detall. S. XV. Museu municipal de Xèrica

Fotocomposició i maquetació: Publicacions de la Universitat de València

ISBN (obra completa): 978-84-370-7279-1 (Universitat de València)

ISBN (obra completa): 978-84-482-5079-9 (Acadèmia Valenciana de la Llengua)

ISBN (vol. I): 978-84-370-7280-7 (Universitat de València)

ISBN (vol. I): 978-84-482-5080-5 (Acadèmia Valenciana de la Llengua)

Dipòsit legal: V-4588-2008

Impressió: Impremta Palàcios, Sueca

*E*studi introductori

LA DOCUMENTACIÓ VALENCIANA DEL SEGLE XIII

Des dels primers dies de l'inici de la conquesta de les terres valencianes pel rei Jaume I en la primavera de 1233, i, si volem ser estrictes, fins i tot un poc abans en el temps atenent l'ocupació de Morella pel noble Blasco d'Alagó en el Nadal de 1231, la nova societat feudal que s'estengué sobre el *Sharq al-Andalus* («l'orient d'Al-Andalus») va començar a deixar testimoni escrit de la seua activitat i presència. La necessitat de deixar constància legal dels repartiments, el costum jurídic escrit de la societat de la Corona d'Aragó d'aquell moment i la incipient burocràcia obligaven a omplir pergamins amb donacions, privilegis, sentències i compra-ventes, fins i tot abans de la mateixa creació pel monarca del regne de València en abril de 1240.

Com era lògic, aquells testimonis escrits tenien una raó estrictament utilitarista, en funció de les necessitats legals i administratives a què havien de respondre els poders i la societat del moment: tant la corona i la seua cancelleria reial com l'Església i la seua burocràcia, sense oblidar les senzilles escrivanes dels principals nobles participants en la conquesta o el treball quotidià dels primers notaris privats assentats amb els pobladors en les ciutats i viles acabades de repartir i poblar.

Atenent la jerarquia del poder polític de l'època i el context de creació de la nova societat feudal, no és estrany que siga la burocràcia reial la que ens ha deixat els testimonis més antics i abundants, especialment els emanats del propi monarca i dels oficials del seu entorn. Justament el regnat de Jaume I va suposar un important canvi en el funcionament de la burocràcia de l'Estat arran de la difusió de l'ús del paper com suport material dels documents. Fins aquell moment quasi únicament s'utilitzava el pergamí, de tal manera que fins poc després de la conquesta de València els fons documentals de què disposem només són aquestes peces escampades per multitud d'arxius, llevat d'alguna excepció com ara els famosos tres volums del Llibre del Repartiment de València.

Però a partir de l'any 1257 la cancelleria reial de Jaume I començà a deixar testimoni de la seua activitat en volums de paper on s'hi copiaven per al futur els documents que emanaven del poder reial.¹ Són els llibres registres de dita cancelleria, conservats a l'arxiu reial de Barcelona (actual Arxiu de la Corona d'Aragó), així com els dels seus successors Pere el Gran, Alfons el Benigne i Jaume II, els quals tots plegats constitueixen el cos documental més continuat i extens de què disposem per a conèixer la història de la Corona d'Aragó del segle XIII, si bé, com era habitual a l'època, la immensa majoria dels documents estan escrits en llatí.

Paral·lelament, les noves institucions eclesiàstiques creades o ampliadades al regne de València a partir de 1238 –bisbats, monestirs, convents, etc.– i, en molta menor mesura els nobles més importants que hi reberen senyories, també començaren a generar documents en la seua gestió quotidiana, tal com palesen les cartes de poblament o donacions de terres atorgades pel noble Blasco d'Alagó per terres de Morella entre 1233 i 1240. Però foren especialment els primers, els bisbats de Tortosa, Albarrasí-Sogorb i València, els ordes militars del Temple i Sant Joan de l'Hospital, així com monestirs i convents com ara els de Benifassà, a Castelló, o els de la Puritat, la Saïdia, el Puig o la Mercé, de València, els que generaren documentació pròpia des del moment de la seua fundació. Tanmateix, cal assenyalar que la riquesa dels seus arxius per al segle XIII respon més a la funció de dipòsit de documents particulars relacionats amb les donacions pietoses de béns materials, que no tant a la seua pròpia gènesi interna. D'altra banda i com és habitual en la documentació eclesiàstica d'aquesta època medieval, la gran majoria d'aquests texts estaven escrits també en llatí.

No obstant la preeminència política de l'Església i la noblesa medieval, en realitat el segon major àmbit generador de documentació del segle XIII no va ser el poder senyorial, laic o eclesiàstic, de l'època sinó el món de les ciutats i les viles. A partir de 1245, i de forma gradual durant els anys següents, el rei Jaume I va dirigir un important procés de canvi polític en estendre per totes les viles reials de la seua corona, i especialment per al nou regne de València, uns poders municipals autònoms del poder reial, amb competències tant de govern com fiscals i judicials. A poc a poc i paral·lelament, la noblesa va fer el mateix a les principals viles senyoriales però va ser ja amb el rei Pere el Gran quan, mitjançant l'atorgament al regne del *Privilegium Magnum* en les corts de desembre de 1283, es va estendre a totes les viles i llocs valencians poblats de cristians el model municipal de la ciutat de València i va ser afegit al text dels Furs. El poder local quedava constituït així per un justícia, uns jurats i un consell municipal, a més d'altres càrrecs secundaris, que eren renovats anualment de forma més o menys directa pel conjunt dels veïns.

¶¹ R. I. BURNS, «Huellas del Conquistador: los registros en papel de Jaime I de Aragón», dins R. Narbona (coord.), *XVIII*

Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, València 2004, vol. 2, 2005, pp. 2255-2266.

Fou així com van nàixer l'equivalent dels ajuntaments actuals, amb la seua organització administrativa i, conseqüentment, una limitada burocràcia local, que començà immediatament a deixar testimoni escrit de la seua activitat. Primer de tot, en volum: les actes judicials, els llibres de la cort del justícia, amb el detall de les denúncies, processos, testimonis, consignació de deutes, embargaments, sentències, manaments i un llarg etcètera. Fins i tot no és estranys que els llibres més antics, els del segle XIII, i de viles més menudes, inclogueren acords i reunions dels jurats i consell, com ara els que s'han conservat d'Alcoi i Cocentaina, si bé dites actes municipals, o manuals de consells en la terminologia administrativa de la capital valenciana, tendiren a separar-se prompte en una sèrie diferent, probablement començant per aquesta darrera ciutat, tot i que, justament en aquest cas, no se'ns ha conservat cap exemplar de manual de consells anterior al 1300.

Però si fins ara hem parat atenció a la documentació institucional, en paral·lel i des del mateixos anys immediats a la conquesta i repartiments del 1238, es generalitzà la presència de notaris arreu de les principals viles valencianes poblades de cristians. Seguint la tradició de les societats medievals mediterrànies, des d'Itàlia i Provença fins a Catalunya, el document escrit esdevingué des del segle XIII un instrument indispensable per al funcionament de la societat civil, animat a més per la generalització del paper com suport documental. Per tot això, la abundància de notaris i escrivans entre els colons immigrants a la València de temps de Jaume I, validadors legals de les voluntats i activitats econòmiques de la vida quotidiana dels nous pobladors, les quals posaven per escrit en els més diversos aspectes: compra-vendes, herències, testaments, procures, deutes, contractes de treball, establiments de cases i terres, sentències i concòrdies de les quals eren testimoni, etc.; tot un escenari ben variat on pot copsar-se el batec diari d'aquells primers pobladors del regne.

La seua presència fou generalitzada, no sols per les principals ciutats i viles-mercat, sinó també fins a llogarets rurals de menor entitat, però malauradament se'ns han conservat molt pocs protocols notariais anteriors al 1300, si bé en conservem centenars de textos en la seua corresponent còpia feta en un pergami per a ser entregada a l'interessat. Són aquestes còpies les que ens han arribat dipositades tant a l'Arxiu Reial de Barcelona com a les seccions de «Clero» dels arxius públics com ara l'Històric Nacional de Madrid o l'Arxiu del Regne de València, o en el mateix Arxiu de la Catedral de València.

A banda, però, del context històric en la gènesi de la documentació baix-medieval, cal tenir en compte la història dels arxius, útils per a la societat que generava els documents en el curt termini per les lògiques raons legals del moment, però en la seua majoria incòmode material a emmagatzemar passat una o dues generacions. Només en els casos de documentació especial per a la societat —privilegis, franqueses, reconeixement de drets etc.— més les institucions que els individus feien el possible per conservar els documents que podien ser usats en defensa dels seus drets, però la resta tendiren a ser eliminats. A més a més cal no

oblidar els periòdics conflictes polítics i socials al llarg dels segles, de tal manera que no ha estat estrany l'objectiu de destruir conscientment pel foc la memòria escrita de la societat, sovint també perquè per a part de la gent aquella era la memòria dels poderosos i l'instrument per defensar els seus privilegis. En tot cas, la conseqüència de tot plegat és la desaparició física de la gran majoria de la documentació que generà la societat valenciana del Dos-cents i que la conservada siga, no sols puntual, sinó també casual, quant a la seua raó de conservació i no necessàriament la més rellevant i significativa en termes històrics.

SOBRE LA LLENGUA DE LA DOCUMENTACIÓ VALENCIANA DEL SEGLE XIII

Com és ben conegut, una de les característiques del procés històric del repartiment i poblament del regne de València a partir de 1233 fou l'arribada de gent procedent tant de Catalunya com d'Aragó, amb presència molt més reduïda d'occitans, navarresos i castellans. Lògicament cadascú d'ells arribà als nostres pobles i ciutats amb la seua llengua materna: català, aragonés, castellà, les variants de l'occità, sense oblidar la minoria jueva que també formava part dels pobladors i que mantenia la llengua hebraica a nivell intern de la seua comunitat. Tots ells, a més, es trobaren a la nostra terra amb la població musulmana que no fou expulsada o fugí arran de la conquesta, la qual sota el nom de mudèjars continuà vivint al nou regne de València fins a l'expulsió total dels moriscos el 1609.² Aquesta població continuà també parlant entre ells l'àrab dialectal del Sharq al-Andalus, tal com palesen els testimonis tant de la Inquisició del segle XVI com els pocs documents escrits supervivents, més enllà del fet que una part major o menor d'ells també arribara a parlar alguna de les llengües dels nous pobladors cristians: són els moros «llatinats» que apareixen citats en la documentació.³

Potser convindria recordar que aquesta diversitat lingüística en el registre oral dels primers temps del repoblament cristià del segle XIII no fou un procés estrany i peculiar ocorregut només a terres valencianes. Durant les mateixes dècades centrals del 1200 documentem processos similars migratoris de gent amb diferents llengües en el poblament de les Illes Balears, de part de les aldees de Terol, o del regne castellà de Múrcia, sense anar més lluny.⁴

¶ ² Aquestes qüestions estan explicades de forma més detallada en el llibre d'E. GUINOT, *Els fundadors del regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, E. Climent editor, 1999, 2 vols. ¶ ³ Pot consultar-se una extensa col·lecció de documents valencians posteriors al segle XIII escrits en àrab en el llibre de M. C. BARCELÓ TORRES, *Minorías islámicas*

en el País Valencià: historia y dialecto, València, Universitat de València, 1984, si bé posteriorment s'han anat editant alguns nous textos en articles puntuals. ¶ ⁴ Poden servir d'orientació alguns dels treballs publicats en el llibre J. COLOMINA (ed.), *Llengües en contacte als Regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*, Alacant, Universitat d'Alacant, 1996.

En la documentació escrita conservada del segle XIII, com ara a les actes judicials de València, Sogorb, Cocentaina o Alcoi, es troben exemples documentals de totes aquestes llengües així com paraules i expressions que palesen l'interferència lingüística d'unes amb altres.⁵ I és que en el carrer i en el dia a dia de cada nova població de colons es va donar durant el Dos-cents, en el transcurs de la primera generació d'immigrants i en el pas a la segona, ja de valencians nascuts en aquesta terra, un procés de fusió dels diversos parlars sobre la base de la major o menor presència en cada localitat i cada comarca valenciana d'una major o menor proporció de pobladors catalans i aragonesos, de tal manera que a la segona generació s'havia produït una assimilació dels diversos immigrants a la llengua de la majoria dels pobladors en cada comarca o localitat, tal com hem estudiat de forma molt detallada a través de l'antroponímia medieval valenciana.⁶

Però si això tingué lloc a nivell oral —en el nivell de la llengua parlada—, no va passar exactament el mateix en el nivell de la llengua escrita. El balanç de la documentació datada en pobles valencians entre 1233 i 1300, probablement al voltant d'unes quinze mil unitats documentals, palesa una presència molt diferent de les diverses llengües de l'època. El protagonisme absolut el té una llengua transmesa només entre les elits culturals i que ja no podem considerar un idioma viu en aquells temps: el llatí, usat per la jerarquia eclesiàstica i pels buròcrates del poder reial i nobiliari, però també absolutament dominant, si volem fins i tot de forma contradictòria, en els documents privats redactats pels notaris per a gent de totes les classes socials.

La llengua, les llengües del carrer del segle XIII, i encara en el XIV per tota la Corona d'Aragó, en general restaren durant temps al marge de la necessària burocràcia notarial quotidiana, que mantingué l'ús del llatí de forma molt majoritària amb l'excepció del regne particular d'Aragó. I el mateix va passar a la burocràcia eclesiàstica, potser en aquest cas de forma més lògica atenent el seu context ideològic i de mantenedora de rites de l'Antiguitat. En canvi, a poc a poc i ja més en el segle XIV, les llengües romàniques de la Corona d'Aragó anaren entrant en la cancelleria reial i en les escriptories dels seus funcionaris, especialment en els de caràcter local. Però on aquestes s'estengueren de forma absolutament general fou entre l'administració municipal en totes les seues vessants: processos judicials de la cort dels justícies de ciutats, viles i llocs, correspondència entre municipis, i entre ells i la resta de persones i institucions, actes municipals, quaderns de comptabilitat i registres fiscals de tota mena, etc.

És en aquest context dels consells municipals on, també en el cas del regne de València, la documentació abandonà el llatí des del mateix segle XIII, durant els

¶ ⁵ J. J. PONSODA, *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*, Alcoi, Ed. Marfil, 1996; també J.

COLOMINA (ed.), *Llengües en contacte als Regnes de València i de Múrcia... op. cit.* ¶ ⁶ E. GUINOT, *Els fundadors del regne de València... op. cit.*, vol. 1.

primers anys de forma parcial, alternant en un mateix document ambdues llengües tal com constatem en el manuscrit d'Alcoi de 1263 i en el de Cocentaina de 1269. Però de forma progressiva, des d'aquests anys es va consolidar l'ús de la llengua romanç, valencià o aragonés-castellà segons els casos, mentre el llatí restava només per a certs documents més importants o simbòlics.

Concretament fou durant la dècada de 1260 quan va produir-se aquesta substitució lingüística i probablement degué estar relacionada amb la mateixa decisió de traduir del llatí els Furs de València, arran de la seua modificació i ampliació de l'any 1261. Així mateix, el 4 de juny de 1264 Jaume I recordava que havia promulgat un estatut pel qual prohibia que els juristes i advocats usaren el llatí en els seus textos legals a presentar davant la cort del justícia de la ciutat de València, i també en la resta del regne, però com que aquest manament no era respectat en molts casos, tornava a ordenar que tots els documents judicials i sentències havien d'estar escrits en romanç o «pla».⁷

La conseqüència principal d'aquesta decisió administrativa, que evidentment, en el seu moment, tenia la intenció de facilitar la comprensió del procés judicial a les parts, normalment ignorants de la llengua llatina, és que al nostre temps i amb l'afegit dels atzars de la història dels arxius, la major part dels documents valencians no llatins del segle XIII que ens han arribat són precisament dels tres arxius municipals que han conservat actes de la cort del respectiu justícia municipal: la ciutat de València i les viles de Cocentaina i Alcoi, en ordre de major a menor quant al nombre de documents conservats.

L'EDICIÓ DE DOCUMENTACIÓ MEDIEVAL VALENCIANA I ELS CRITERIS DE SELECCIÓ DE LA PRESENT COL·LECCIÓ

Des del segle XIX en molts països europeus es va estendre l'interés per la recuperació i publicació de la documentació medieval, normalment entesa com un instrument necessari per a reconstruir els orígens de les respectives societats modernes. Així, tant a Alemanya, com a França, Itàlia, Anglaterra, etc., varen ser creats successius projectes d'edició de fonts històriques amb la voluntat de reunir i donar

¶ ⁷ «Fecissemus constitutionem seu statutum quod aliquis iurista, legista, seu advocatus non advocaret in curia civitatis Valencie, nec in toto regno eiusdem, nec aliquis libellus offerretur in latino. Et predicta constitutio seu statutum non fuerit observata usque modo. Ideo per nos et nostros statuimus in perpetuum quod aliquis iurista, advocatus, vel alius iurisperitus non advocet in curia civitatis Valencie, nec in aliqua curia tocius regni Valencie, nec in aliquibus appellationibus deinde aliquo tempore, exceptis appellationibus que ad nos venerint.

*Nec iusticie alique regni predicti non admittant libellum aliquem in latino nec in romancio. Set iusticie et iudici [=iudices] scribant vel scribi faciant querelam petentis et responsionem defendentis verbotinus et in plano, et omnia alia que partes dicere voluerint. Et ea omnia ponantur et scribantur in romancio in libro curie. Et ita fiant deinde perpetuo omnes actus [=omnia acta] et sentencie in romancio». ACA, Cancelleria, registre núm. 13, ff. 182v-183r. Publica R. I. Burns, *Diplomatarium*, vol. 2, pp. 96-97.*

difusió social tant als grans manuscrits no literaris com també a les col·leccions de documents locals que feien referència a un poble o institució del passat.

A casa nostra, però, el contrast és cridaner perquè pràcticament no han reeixit més que uns intents molt aïllats d'edició parcial de fonts històriques valencianes. Per exemple podem citar l'aparició dispersa de documents valencians en la més extensa *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, les activitats benemèrites de revistes antigues, com ara *El Archivo* editada al final del segle XIX pel canonge Roc Chabàs, o les encara actuals i ben vives com el *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, a més dels usuals apèndixs de moltes històries locals, útils però limitats a aqueix mateix àmbit local que els justifica.

D'altra banda, al llarg dels darrers anys ha estat usual l'edició de manuscrits i corpus documentals, de vegades procedents de tesis doctorals, però de forma individual i que, en tot cas, representen unes poques desenes de volums. Per això probablement el projecte més consolidat d'edició de documents històrics siga la col·lecció de Fonts Històriques Valencianes, de la Universitat de València.

Si parlem ja específicament de documentació valenciana del segle XIII, cal parlar de la presència de textos significatius en els cinc volums fins ara publicats de la documentació de Jaume I editada per A. Huici i M. D. Cabanes, de les edicions del Llibre del Repartiment de M. D. Cabanes i R. Ferrer Navarro, així com la de A. Ferrando, els volums dels Furs de València editats per G. Colón i A. Garcia, les cartes de poblament medievals d'E. Guinot, el Llibre de Privilegis de la Ciutat i Regne de València de V. Garcia Edo, i, especialment, els tres volums dels documents valencians dels registres de cancelleria del rei Jaume I, editats per R. I. Burns.⁸

Així mateix hi ha algunes obres específiques que han reunit un corpus significatiu de documents del Dos-cents, com ara els llibres de V. Garcia Edo sobre Onda i sobre el bisbat de Sogorb,⁹ sense oblidar els estudis amb un caire lingüístic però amb una notable aportació documental, com ara un de V. Garcia Edo amb textos de les terres del Maestrat de Castelló i, especialment, els llibres de J. J. Ponsoda sobre el justícia de Cocentaina i de Maria Àngels Diéguez sobre el justícia

¶⁸ A. HUICI, M. D. CABANES, *Colección de documentos de Jaime I*, València i Saragossa, Anúbar, 1976-1988, 5 vols.; M. D. CABANES i R. FERRER NAVARRO, *Libre del Repartiment del regne de València*, Saragossa, Anúbar, 1979, 3 vols.; A. FERRANDO FRANCÉS (dir.), *Llibre del Repartiment de València*, València, Vicent Garcia editors, 1979; G. COLÓN i A. GARCIA, *Furs de València*, Barcelona, Barcino, 9 vols.; E. GUINOT, *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, Generalitat Valenciana, 1991; V. GARCIA EDO, *El Llibre de Privilegis de València*, València, Vicent Garcia editors, 1988; R. I. BURNS, *Els fonaments*

del regne croat de València: Rebel·lió i recuperació, 1257-1263, València, E. Climent ed., 1995; R. I. BURNS, *Transition in crusader Valencia: years of triumph, years of war, 1264-1270*, Princeton University Press, 2001; R. I. BURNS, *Unifying Crusader Valencia: the central years of Jaume the Conqueror: 1270-1273*, Princeton University Press, 2007. ¶⁹ V. GARCIA EDO, *Onda en el segle XIII*, Onda, Ajuntament d'Onda, 1988; V. GARCIA EDO, *Segorbe en el siglo XIII (Notas para su estudio)*, Sogorb, Ayuntamiento de Segorbe, 1987; V. GARCIA EDO, *El obispado de Segorbe-Albarracín en el siglo XIII*, Sogorb, Caja Segorbe, 1989.

de València, si bé en aquest darrer cas s'estén cronològicament fins al primer terç del segle XIV.¹⁰

Com és evident, queda molta documentació valenciana del segle XIII per editar, especialment nombrosa la dels registres de cancelleria posteriors al regnat de Jaume I i complementada en aquest cas pels pergamins i cartes reials de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. També cal comptar amb els protocols notariaus doscentistes i les col·leccions de pergamins dels arxius eclesiàstics o d'origen eclesiàstic com ara els de les catedrals de València i Tortosa, o els fons d'Ordes Militars i Clero de l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, amb els importants fons de l'orde de Montesa o dels monestirs de Valldigna, Benifassà o la Puritat entre altres.

En aquest cas i atenent tot el que s'acaba de comentar sobre la documentació històrica valenciana del segle XIII quant a la seua gènesi, context, llengua en la qual està escrita (molt majoritàriament en llatí), raons de conservació als arxius, etc., l'objectiu d'aquesta obra s'ha centrat en reunir i editar per primera vegada tota la documentació valenciana d'aquest segle que estiga escrita en valencià, atenent els següents criteris de selecció:

Primer, que siga documentació administrativa o particular (però no literària), i estar datat el document en una localitat valenciana, en la majoria dels casos redactat a més per un notari radicat en dita població. Cal recordar també que, especialment en el cas dels notaris més antics, no sabem ben bé l'origen personal d'ells ni quina era la seua llengua materna, català o aragonés, ja que, al seu torn també eren pobladors immigrants.

I segon criteri, que la seua cronologia siga del segle XIII, la qual cosa vol dir una data compresa entre 1231 i el 31 de desembre de 1300, si bé i com comentarem un poc més avant, el més antic fins ara conegut és de l'any 1263.

A partir d'aquests criteris la present col·lecció documental ha quedat constituïda en la seua major part per fonts procedents de l'administració municipal, concretament els llibres de la cort del justícia de la ciutat de València, Cocentaina i Alcoi, conseqüència lògica dels manaments del rei Jaume I per abandonar el llatí en els procediments judicials locals, i per un volum miscel·lani que recull pergamins i cartes en paper disperses per una desena d'arxius, valencians i no valencians.

Quant als llibres de la cort dels respectius justícies, de la ciutat de València s'han conservat i es transcriuen complets 9 manuscrits dipositats a l'Arxiu del Regne de València amb la signatura «Justícia de València» núm. 1 (any 1280), núm. 1-bis (any 1280), núm. 1-ter (anys 1280-1281), núm. 2 (any 1281); núm. 3 (any

¶ ¹⁰ R. AGUILELLA i V. GARCIA EDO, «Documents particulars castellanencs del segle XIII escrits en català», dins *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 1986, vol. VIII, Àrea 7. *Història de la llengua*, València, 1989, pp. 227-238; J. J. PONSODA, *El català i l'aragonés en els*

inici del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295), Alcoi, Ed. Marfil, 1996; Maria Àngels DIÉGUEZ, *Clams i crims en la València medieval segons el llibre de cort de justícia (1279-1321)*, Alacant, Universitat d'Alacant, 2002.

1283), núm. 4 (any 1284), núm. 4-bis (anys 1284-1287); núm. 5 (anys 1287-1288) i núm. 6 (any 1298). Cal aclarir que són transcrits íntegrament, més enllà que també hi ha documents escrits en llatí i alguns en castellà, però és una qüestió absolutament lògica i necessària per a contextualitzar tots els documents. L'edició ha estat duta a terme per E. Guinot (núm. 1), Maria A. Diéguez (núm. 1-bis i 1-ter), Carmel Ferragud (núm. 2), Rosa Gregori (núm. 3), J.V. Garcia Marsilla (núm. 4), R. Pujades (núm. 4-bis) i A. Silvestre (núm. 5 i 6).

Tot i aquesta numeració seguida, en realitat el seu contingut no és homogeni; es tracta de manuscrits corresponents a sèries distintes dins la diversitat de treball d'aquest càrrec municipal, de tal manera que si els més abundants són els volums dedicats a processos per deutes i els embargaments i vendes judicials corresponents (els llibres de penyores, Justícia núm. 2, 3, 4 i 4-bis, altres són llibres de processos civils o criminals, com ara el Justícia núm. 1-bis, 1-ter i núm. 5), mentre que el Justícia núm. 1 és més aviat un registre de la correspondència intercanviada amb altres municipis i autoritats i el Justícia núm. 6 també recull processos però amb un pes notable d'aquesta correspondència externa de la institució.

Quant a la sèrie del Justícia de Cocentaina, són també nou manuscrits conservats a l'Arxiu Municipal d'aquesta localitat i corresponents als anys 1269, 1275-1276, 1277-1278, 1288-1289, 1290, 1294 i tres volums de l'any 1295. També en aquests casos s'han transcrit íntegrament, tot i que en el cas del primer d'ells, el de l'any 1269, aproximadament dues terceres parts del volum estiguen en llatí. El treball ha estat dut a terme per Josep Torró, i el seu contingut presenta algunes diferències respecte als de la capital valenciana. En general es tracta de denúncies de poca entitat, molt curtes i tramitades a més de forma segmentada al llarg del llibre, per la qual cosa un procés va saltant de full en full i això explica l'elevat nombre d'entrades que han estat comptabilitzades.

Per la seua part el tercer fons municipal és el de la cort del justícia d'Alcoi, un text dels anys 1263-1265 perquè en realitat no és un manuscrit homogeni sinó un recull de fulls fragmentats dels llibres d'aquells anys. En aquest cas el text ja havia estat objecte d'una anterior edició però que ara ha estat revisada per Maria Àngels Diéguez i, concretament quant a la part escrita en llatí, que a més ocupa una extensió superior a la meitat del total, per part de Concepción Ferragut.¹¹

El darrer volum és el més divers en tots els aspectes ja que recopila la documentació en pergamí i cartes en paper dispersa per un bon grapat d'arxius, tant estatals com municipals i eclesiàstics. En realitat és una col·lecció ben heterogènia quant als seus orígens ja que si bé hi ha alguns documents emesos per la corona o la institució corresponent, conservats al seu arxiu «natural», en molts casos es tracta de documentació particular, redactada per un notari i recollida per les raons més diverses als arxius eclesiàstics o reials. Per exemple, pergamins que acompa-

¶ ¹¹ R. BAÑÓ ARMIÑANA, *Esborrany de la cort del justícia d'Alcoi dels anys 1263-65: estudi i transcripció*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi, 1996.

nyaren la donació de béns immobles per raons pietoses, o còpies de sentències de plets que afectaven el monestir o orde militar, però atorgades per un jutge reial o municipal. O, tant en el cas de les sèries de pergamins de l'arxiu reial de Barcelona com en el de l'orde de Montesa, a Madrid, tenim la presència de documents de l'orde del Temple datats en el segle XIII i que, en ser aquest orde abolit l'any 1307, passaren per raons administratives als arxius d'ambdues institucions. Sense oblidar també en diversos casos la presència de documents particulars, redactats per un notari, i que també per les més diverses qüestions acabaren en l'arxiu institucional corresponent.

Així, la documentació reial, concretament la conservada a Barcelona a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ha fornit uns pocs documents locals en pergamí però catalogats en les sèries de pergamins dels reis (Pere el Gran, Alfons el Franc, Jaume II), tot i que no es tracta de documents atorgats pels respectius monarques. El mateix podem dir sobre una altra sèrie reial que ha resultat generosa quant a aquesta documentació i ens referim a la de Cartes Reials Diplomàtiques de dit Arxiu. Aquesta sèrie, tot i el seu nom, només minoritàriament recull textos emanats dels monarques corresponents i en realitat és un veritable calaix de sastre de documents escrits en paper i que només tenen com a nexa comú aquest suport material, trobar-se històricament a l'arxiu reial i estar datats en el regnat del monarca al qual se li atribueixen.

Entre aquestes cartes reials diplomàtiques, especialment en les de Jaume II, hem localitzat vora una trentena de textos entre 1291 i 1300 que són missives o albarans d'oficials reials del regne de València, raó per la qual hem considerat que tot i correspondre a l'entorn d'oficis de la corona, la seua radicació física a terres valencianes és una certa garantia de representar l'escriptura i la llengua de persones que hi vivien habitualment.

Per la mateixa raó però al contrari, hem decidit no incloure en aquest catàleg-edició els documents escrits en valencià conservats als registres de la cancelleria reial des de Jaume I a Jaume II (any 1300), perquè tot i que alguns d'ells estan datats a viles valencianes, la seua llengua no té per què reflectir la realitat lingüística del poblador valencians del segle XIII ja que els notaris de la institució eren els del rei i, per tant, itinerants amb el conjunt de la cort.

Un segon gran bloc de documentació dispersa localitzada és la redactada en pergamins i conservada a arxius d'origen eclesiàstic (com ara el de la catedral de València), tot i que la majoria actualment són arxius estatals, tant la secció de *Clero* de l'Arxiu del Regne de València com, especialment pel volum de peces conservades, les seccions de *Clero* i *Órdenes Militares* de l'Arxiu Històric Nacional de Madrid. Fonamentalment es tracta o bé de documentació local, generada pels consells municipals, i la qual no s'ha conservat en els registres seriatos de la població sinó de forma casual i aïllada en la seua versió en pergamí, o bé de documents particulars els quals, de forma poc habitual, no foren redactats en llatí pel notari sinó en valencià.

El fons més nombrós és el de Madrid ja que acull els pergamins de molts monestirs i convents valencians (concretament la Puritat, Benifassà i la Mercé), així com una part molt important de l'arxiu històric de l'orde militar valencià de Santa Maria de Montesa, tots traslladats final del segle XIX en el marc de les polítiques de l'Estat de creació d'arxius «nacionals» amb materials procedents dels convents desamortitzats. En aquest darrer cas, però, cal aclarir que, per al segle XIII, els fons conservats no són els propis de Montesa (per haver estat fundada l'any 1317) sinó en realitat els dels ordes del Temple i de l'Hospital que la precediren, així com abundants pergamins privats, dels quals vora una trentena estan en tot o en part escrits en valencià, sovint alternant amb el llatí. Per les mateixes raons que en el cas dels manuscrits dels justícies, s'ha fet una transcripció i edició íntegra de cada unitat documental, encara que una part estiga en llatí o no.

Finalment el volum recull una sèrie de documents de tres arxius municipals, concretament dels d'Onda i Olocau del Rei (en aquests casos es tracta de pergamins), així com una quinzena de documents del llibre de la cort del justícia de Sogorb, de l'any 1286, conservat en el seu arxiu municipal.

En aquest cas cal aclarir que el manuscrit pràcticament està tot ell escrit en aragonés-castellà, per la qual cosa no s'ha procedit a la seua publicació íntegra en aquesta obra, si bé hi ha alguns documents (els que editem ací) escrits en valencià per haver estat emesos per una autoritat o personatge exterior a la població. Tot i això hi consten alguns documents també escrits en valencià o, en alguna ocasió, en una clara confusió de llengües entre els successius paràgrafs o fins i tot frases, de tal manera que una part sembla escrita en valencià i altra en aragonés-castellà. En tots dos casos els hem seleccionat, transcrit i editat per a aquest projecte, però els presentem no com una unitat equivalent als altres llibres del justícia sinó com documents solts en el volum que recull la documentació dispersa.

MARC CRONOLÒGIC DE LA DOCUMENTACIÓ

Els primers documents datats a terres valencianes arran de l'inici de la conquesta cristiana, tant per a Borriana com per a Morella, són del mateix any 1233, però tots ells estan escrits en llatí. Així continuà la tradició de les cancelleries reial i senyorial i també la dels notaris públics durant les dècades següents, pràcticament fins a trenta anys després, ja que, com hem comentat abans, no fou fins a la dècada de 1260 quan el rei Jaume I va ordenar que els processos judicials de les corts municipals es redactaren en llengua romanç o «pla».

És per això que la documentació localitzada i editada presenta un arc cronològic que va de l'any 1263 al 1300, augmentant a mesura que passaven els anys i també es creaven nous consells municipals, però també és cert que els textos que ens han arribat són en part fruit de la casualitat per la desaparició del contingut de molts arxius al llarg dels segles.

En tot cas i a hores d'ara el document més antic que coneixem escrit en valencià és la primera anotació en aquesta llengua del Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi, concretament aquest text del 12 de febrer de 1263:

Pridie idus Februarii.

Clame's Pere Juver de Martí Zabater et de Miquel Zabater de VIII sous de cens per raon de draps que prengueren per razó de procuracions. Salvador de Matax *fuit fide directi* per Pere Juver.

Com es pot constatar no es tracta de cap gran privilegi ni esdeveniment extraordinari, sinó una simple anotació burocràtica de l'escrivà de la cort judicial alcoiana per la reclamació d'un deute, tot i que només cinc anys després de la seua consolidació com a nucli urbà fundat pel rei Jaume I. Els seus veïns eren sobretot repobladors catalans i, en part, aragonesos i navarresos, per la qual cosa i com és natural el notari municipal escrigué les seues denúncies i testimonis en la llengua que parlaven la majoria d'ells. A més el text també ens permet constatar l'alternança lingüística habitual en la documentació escrita d'aquella època, tant pel que fa a indicar la data en llatí com a escriure en dita llengua clàusules legals estàndards referides en concret a la figura del fiançador.

A partir d'ací podem considerar la resta d'aquest manuscrit, que incorpora un centenar de documents en valencià, així com paraules soltes inserides en altres que estaven escrits en llatí, amb una cronologia entre 1263 i 1265, com els següents testimonis més antics que coneixem.

A banda aquest especialíssim i important manuscrit alcoià, podríem considerar el següent testimoni escrit més antic de la llengua un pergami del fons del monestir de la Puritat de València, conservat a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, secció de *Clero*, datat a la ciutat de València el 26 de setembre de 1265, si bé en realitat és una sentència del justícia de la ciutat de València, Berenguer Dalmau, i escrit pel notari de la seua cort, Berenguer de Ripoll:

Entre na Estephania, muler d'en Florent, demanant d'una part, e en Huc Robert de l'altra deffenén, pleyt fo mogut en aquesta manera:

Estephania, muler d'en Florent, aparec denant en Berenguer de Plana, justícia de València, demanan que com lo dit justícia haze emparats XX porcs per raon d'en Berenguer Roig e de sa muler e los dits porcs sien seus, que'ls dits porcs sien desemparrats. On lo dit Huc Robert, a instància del qual los dits porcs foren emparats per raon de execució d'una sentència per lo dit Huc Robert donada e contra lo dit Berenguer Roig e nege los dits porcs ésser de la dita Estephania. E lo dit justícia per son officii demana al dit Berenguer si los porcs de què és pleyt jahien ni estaven en casa sua e dix que oc, en I corral de les cases de dona Theresa, muler sua, e prestaven-los per ço com era estada lur nodriça e que la dita Estephania estave prop Sen Bartolomeu. On nós, en Berenguer Dalmau, justícia de València, vist tot lo procés feyt el dit pleyt denant en Berenguer Saplana ladoncs justícia de València e tot ço que les parts denant nós dir volgueren, aüt sobre açò conseil de savis, Déus avén denant nostres huils, seén en ca-

dira en loc acustumat, sentencialment absolvem lo dit Huc Robert del contrast que la dita Estephania fahia em l'emparament dels porcs damunt dits, no contrastan la raó posada per la dita Estephania, condampnam en tota la dita Estephania e en Berenguer Roig son procurador en les messions a restituir al dit Huc Robert les quals él jurarà aver fetes en aquest pleyt, nostra taxació denant anant. Encara jutgam sentencialment que la dita sentència donada contra en Berenguer Roig e per Huc Robert, que sie menada a execució en los porcs damunt dits, no contrastan la raó posada per la dita Estephania.

Donada sentència present aquel Huc Robert e en Berenguer Roig, procurador de la dita Estephania, *VI kalendas Octobris anno Domini M° CC° LX° quinto*.

S+enyal d'en Berenguer Dalmau, justícia de València damunt dit, qui aquesta sentència dóna.

Sig+num Berengarii de Ripullo, publici notarii Valencie et curie eiusdem pro magistro Guidone, qui hoc scripsit cum raso et emendato in IIª linea quo legitur de Plana, die, loco et anno prefixis.

De nou la temàtica pot sorprendre el lector no massa avesat a treballar amb la documentació medieval. La quotidianitat d'un plet com aquest, relacionat amb la custòdia d'uns porcs i amb el seu embargament per un deute, és usual i, al mateix temps, ens apropa a la llengua viva del poble i de les capes populars de l'època amb un gran realisme, també pot ser per la peculiar onomàstica d'alguns dels protagonistes.

A partir d'aquests textos la documentació es va fent progressivament més abundant i diversa en procedències, de tal manera que és de les dècades del 1280-1300 de quan en tenim més exemplars, especialment de la del 1280 pel pes dels manuscrits del justícia de la ciutat de València, ja que representen huit dels nou textos conservats.

En canvi, la documentació dispersa de pergamins i cartes reials està molt concentrada en els darrers cinc anys del segle XIII, ja en el regnat de Jaume II, entre 1295-1300, de tal manera que la major varietat de textos des del punt de vista geogràfic, més d'una vegada un document únic d'una localitat, és d'aquests darrers anys.

DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA DE LA DOCUMENTACIÓ LOCALITZADA

La major part de la documentació localitzada correspon a la ciutat de València, emanada a més en una proporció molt elevada des de la cort del seu justícia, l'autoritat municipal que tenia funcions judicials. Probablement al voltant del 75 % dels documents són referits i emanats per gent que viu a la capital valenciana durant els darrers 20 anys del segle XIII, i en una proporció molt elevada són de la dècada del 1280, fruit de l'atzar de la conservació dels arxius.

Un segon estoc de textos en importància numèrica és el de Cocentaina, emanats també de la seua cort del justícia i amb un arc cronològic que va del 1269 al 1298. En molts casos es tracta de breus anotacions i, en general, són documents més curts que els existents a la sèrie del Justícia de València. Per això la numeració és força més alta, prop de les dues mil entrades o peces, si bé sovint molts d'ells són un mateix procés que continua amb anotacions en fulls i dates posteriors. En alguns manuscrits ha estat possible unificar-los tots de forma seguida, però en aquest cas de Cocentaina la fragmentació de les anotacions és tan elevada que hauria complicat molt la presentació de l'edició.

Quant al tercer nucli de documentació, cal fer referència a la conservada sobre la ciutat d'Alcoi atenent l'existència de l'esmentat llibre del justícia de la seua cort municipal dels anys 1263-1265, tot i que una part notable del manuscrit estiga escrit en llatí.

Finalment la documentació en pergamí i paper dispersa, però també la còpia de cartes forànies en els manuscrits dels justícies locals, ens forneix exemples de textos procedents de vora quaranta localitats valencianes més, en alguns casos fins a una quinzena de peces diferents elaborades per un notari de la població, i datats entre 1260 i 1300. La llista és:

Alacant	Castelló de la Plana	Peníscola
Albaida	Cervera del Maestrat	Perputxent
Albocàsser	Coves de Vinromà	Planes
Alcalà de Xivert	Cullera	Salzadella
Almenara	Dénia	Sant Mateu
Alzira	Elx (1296, 1300)	Sogorb
Ares	Gandia	Tàrbena
Atzeneta del Maestrat	Guardamar (1280)	Torres-Torres
Benifassà	Montesa	Traiguera
Boixar, el	Morella	Vilafamés
Borriana	Morvedre (Sagunt)	Vilanova d'Alcolea
Borriol	Olocau del Rei	Vila-real
Cabanes	Onda	Xàtiva
Castalla	Oriola	

En una part majoritària dels casos es tracta de documentació generada pels repobladors assentats en cadascuna d'elles, com ara les cartes dels consells municipals o dels seus oficials, el justícia i/o els jurats, i també el mateix podem dir dels documents particulars escrits i signats per un notari local, ell també repoblador com és lògic. Així mateix hauríem de considerar locals en aquest sentit de reflectir la llengua dels repobladors els textos que, tot i ser emanats per un oficial reial, foren elaborats en el marc d'un càrrec ja radicat, i ens referim en concret als lloctinents de procurador reial a Xàtiva i Castelló de la Plana des del final del segle XIII. En canvi hi ha alguns casos en què el text datat en una

població valenciana en realitat és un manament o correspondència d'un oficial reial en trànsit per la localitat, la qual cosa vol dir que probablement fou redactat pel seu escrivà itinerant.

Com hem dit, en alguns casos es troba un únic document per a tot el període però de vegades l'acumulació, tot i ser curta, no deixa de ser ressenyable atenent la desaparició dels respectius arxius municipals referits al segle XIII. Aquest pot ser el cas de Xàtiva, amb vora vint-i-cinc documents localitzats, i també el de Castelló de la Plana i de Morella amb més de quinze, o el de Peníscola amb una desena, a l'igual que Alzira.

SOBRE LES LLENGÜES DE LA DOCUMENTACIÓ EDITADA

Evidentment la raó de la selecció i transcripció de la col·lecció documental que editem és la d'estar escrits en valencià i correspondre cronològicament al segle XIII, fins a l'any 1300 inclusive, però, tal com es pot constatar en llegir els documents, l'alternança de llengües en el registre escrit era habitual, bàsicament entre llatí i valencià, però també, en certs casos, amb la incorporació de documents en castellà. Per exemple, això és el que trobem en alguns dels manuscrits de les sèries del Justícia, en què s'hi copien cartes procedents de viles d'Aragó o Castella; hi apareix un manament d'un oficial reial, fins i tot del regne de València, que, per ser aragonés, escriu en castellà-aragonés, o, ocasionalment, es reflecteix la llengua d'algun dels parlants d'origen no català.

Un mateix document pot passar d'una a l'altra llengua dues, tres i quatre vegades sense major problema en canviar els paràgrafs o inserir-se algun document que aportaven les parts que intervenien en la qüestió que era reflectida en el text que s'escrivia.

Per això, per la coherència textual i per una mínima coherència de permetre entendre quan i què s'escrivia en valencià en el Dos-cents, hem transcrit i editat, sempre, documents complets, amb les diverses llengües que hi apareixen. Potser no siga necessari, però no està de més recordar l'absoluta absència de l'altra llengua dominant a la València de l'època: l'àrab.

Cal aclarir que, en una majoria de casos, es tracta de documents emanats pel seu consell municipal o redactats per un notari local a petició de les parts d'un plet o davant els oficials reials, però en altres casos es tracta de documents d'aquests darrers que estan actuant en una localitat de forma provisional en el marc del seu govern itinerant, per la qual cosa probablement estiguen oferint més aviat el tipus de llengua de l'administració i de la pròpia ciutat de València. Això, per exemple, és més usual en el cas dels documents de la secció de Cartes Reials Diplomàtiques de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Convé també fer algun aclariment sobre el context sociolingüístic de la documentació editada. En la seua major part i com ja ha estat explicat, es tracta

de les actes de les actuacions de la cort del justícia de la ciutat de València i de les viles de Cocentaina i Alcoi, per ordre de pes numèric.

Això vol dir que són els notaris de les seues respectives corts, unes poques persones, els que ens han deixat una major part dels testimonis, sens dubte amb un pes notable de clàusules estàndard, la qual cosa probablement limita l'escenari de la llengua usada en el carrer. Per això l'interés dels processos judicials criminals en els quals hi ha, de vegades, el testimoni de les expressions orals usades, tal com en el seu moment va exposar Maria Àngels Diéguez per a la ciutat de València o J. J. Ponsoda per a Cocentaina.¹²

Però, junt a això, cal fixar-se en una reguitzell de casos locals, de documentació de Peníscola, de Castalla, d'Alcoi, de Cocentaina o d'alguns pobles del Maestrat de Castelló, que presenten signes clars d'expressió local, de vegades fins i tot amb una clara interferència de llengües que crida molt l'atenció.

De fet hi ha alguns casos extrems, com ara un parell de documents de Castalla, alguns dels que incorporem del llibre del justícia de Sogorb, bàsicament escrit en castellà-aragonés (i no en valencià com s'ha dit sovint), però que té alguns textos locals en què, en el mateix document, es va passant del castellà de les primeres línies al valencià. És el mateix que passa en un altre document, concretament l'arrendament de la tafureria de la ciutat de València l'any 1280 (ARV, Justícia de València, núm. 1), en el qual el batlle jueu va passar del castellà al valencià a meitat text:

Sia manifiesto a todos que yo don Mossé, alfaquim del seynor r[ey] e [bat]le de Valencia, [vendo a v]ós, n'Elias [E]stevan e a Pero Beltran e a Per Ramon e a Gil d'Ozca e a Jucef [...].ayna e Ber[tran] [...] [...]peles la ta[f]u[re]ria [de] la cibtat [de] Valencia e de todo su terme, del primer día de janero [que] es pasado [en]tró a un [anno prime] rame[nte] c[ompl]ido [por] CXXV morabatines alfonsíes de buen oro e dreito pesso, los qua[le]s pag[aréis] [...] [mi]tat al medio [anno] e l'otra mitat en la fen del anno. Assí vendo a vos la dita tafurería con [toda]s co[v]inenças, [...] que nengun hom no s[ia] [tan] ussat de jugar en nengun altre loch ho locs [sin]ó en a[que]l logar [o logars] que vós voldretz ho assignaretz, e nengun qui'l aculirà a jugar, que pac de calònia XXX sous. E tot [...]oz qui prestarà sens volentat vostra, que pac de calònia XXX sous. E tot hom qui jugarà mens [de] vostra volentat, que pach de calònia XX sous, et d'aquestes calònies que en sían la meitat del seynor re[y] e l'altra meitat dels compradors, e aquels qui [a]uran pagar las calònies, s[i] asegurar-los poden, que los pagen dins X días (f. 22v).

D'altra banda hi ha algunes sorpreses documentals des del punt de vista lingüístic, per exemple ens referim a la carta del consell municipal de Guardamar de l'any 1280 i dirigida al justícia de la ciutat de València (manuscrit del Justícia,

¶¹² M. A. DIÉGUEZ, *Clams i crims en la València medieval...*, op. cit.; J. J. PONSODA, *El català i l'aragonés...*, op. cit.

núm. 1), redactada en valencià, tot i que en aquell moment la vila de Guardamar pertanyia al regne castellà de Múrcia (fins a la conquesta de Jaume II l'any 1296), i havia estat repoblada sota la direcció de la Corona de Castella. Evidentment els seus pobladors majoritaris en aquell moment no podien haver vingut de Castella o d'Aragó quan s'expressaven d'aquesta manera:

A[l] molt amat e molt honrrat savi e discret en P(ere) de Lí[bi]a, justícia de València, de nós [...]os [...] [de] Gardamar, salut com a savi que vós etz e per al qual querr\e/mos que Déus do[ne]s molta de bona h[onra e] de bon[a a]ventura. Fem-vos a saber que comparec denant nós Pere de Sen Martín, veyn nostre, dién [e demo]stran a nós que en Jacme [de] Garrius i era obligat en donar-li e en pagar-li C besants de la moneda [del] regne de Múrcia, per los quals C besants lo dit Jacme s'acotà en el nostre libre; e atresi n'és tengut [lo] dit Jacme de Garrius al dit P(ere) de Sen Martín L besants de la dita moneda, los quals ne pre[n] del rey de la tafureria. Atresi li és tengut lo dit Jacme de Garrius al dit en P(ere) [de Sen] Martín dues onses e miga de argent que li comanà. O[n com] los dies sien passatz que de[v]ia aver [...] los dits deutes e no'n aja pagatz tots ne par[ti]da, pregam a la [vostr]a amistat que vós [dest] reng[ats] lo dit Jacme de Garrius a pagar al dit P(ere) Sen Martín, veyn nostre, o a son procurador los [dits diners demanats] o que·li'n façats fer compliment de fur e de dret car nós en semblans coses e molts [majors som aparellats] d'obeir vostres pregàries, e a açò demana[r] lo [dit] P(ere) Sen Martín establí procurador seu a'n G(uillem) [...], [vey] nostre, lo qual promès denant nós que [av]ia e à per ferm quant per él serà feit o enantat [...], [donan]-vos treslat del [mana]ment del [...] del accort el qual diu axí.

Dada en Gardamar, [...] de [juli]ol en e[ra de] M e CCCXVIII ans.

Potser siga més lògic, atenent el context polític, que el jurament de vassallatge fet en l'església de Sant Salvador pels prohoms i consell d'Oriola al seu nou rei Jaume II l'11 de maig de 1296, i redactat per Pere de Liminyana, notari públic d'Oriola, estiga en valencià:

Coneguda cosa sia axí als presens com als esdevenidors que divenres onze dies a l'entrada del mes de maig en l'an de nostre Senyor mill CCXC sis e en era de mill CCC trenta e quatre, en presència de mi, P(ere) de Leminyana, notari públich d'Oriola, e dels testimonis daval escrits a açò demanats e pregats, en Berenguer Morrelles e en P(ere) Miró, jurats d'Oriola, e en Jacme Capdebou, tenent loch d'en Exemen Enegis, absent, jurat semblantment d'Oriola, apellat e ajustat conseyll axí com és acostumat públicament en la vila d'Oriola en la esgleya de Sant Salvador, atorgants e regonexents tuyt ensems de la universsitat justada en la egleya damunt dita per lur senyor natural e per rey del regne de Múrcia, lo molt alt e poderós senyor en Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, de Mallorca, de València e de Múrcia e comte de Barcelona, per raó de la donació al dit senyor rey en Jacme feyta purament entre vius per lo molt alt senyor n'Amfós, per la gràcia de Déu rey de Castella, de Leó, de Toledo, de Gallícia, de Sebília, de Còrdova, de Jahén e del Algarbe, lo qual senyor n'Amfós e'l temps de la dita donació ere verdader rey e senyor del damunt dit regne de Múrcia segons que és contengut en carta pública de la dita donació bollada ab bolla de plom d'aquell senyor rey n'Amfós, la qual carta los hòmens de la dita universsitat veeren e fo en la dita egleya lesta e mostrada a ells.

Per ço los jurats damunt dits e en Jacme Capdebou, tenent loch del dit n'Exemén Enegis, jurat, e en Bertolomeu Tegores, en Berenguer de Moncada, en N'Énego Lopis, en P(ere) Rossell, en Pericó Rossell, fyll seu, en Berenguer de Leminyana, en Bernat Adallyll, en Ferrando Marrades, alcalde, en Guillem de Leminyana, alguazir, en Garcia Peris de Siurana, en Guerau Bleda, en P(ere) Masquefa, en Domingo Vedell, en Guillem de Paratge, en Johan Carillos, en Miquel Fira, en Jacme Alegret, en Johan Sanches d'Exea, en Gonçalbo Garcia, en Corberan Sanxis, en Berenguer Mulner, en Pons de Granyena, en Bernat Borraçà, en Miquel Çagranada, en Goçalbo Peres Casquello, en Guillem de Belloch, n'Arnau Desfrexa, n'Arnau de Masquefa e en P(ere) Segura, per si e per nom de tots los hòmens de la dita universsitat del dit loch presens en la dita egleya e açò volens e manans, vista e entesa plenament per tuyt ensempls la dita carta de donació e totes les coses e sengles contengudes en aquella carta, e aüt sobre les coses damunt dites acort e diligent tractat, feeren homenatge de boca e de mans al damunt dit senyor rey en Jacme axí com a senyor lur natural e a rey de Múrcia e del regne, del qual regne és la dita villa d'Oriola ab sos térmens e ab ses pertinències, e promés ser a bona fe tots los damunt dits per si e per la dita universsitat present e esdevenidor al senyor rey en Jacme damunt dit e als seus successors e'l regne de Múrcia en virtut del dit homenatge e del sagrament que'n feeren al senyor rey damunt dit per manament de la dita universsitat, que ells e tots los altres de la dita universsitat presens e esdevenidors seran al dit senyor rey en Jacme e als seus successors al regne de Múrcia feels hòmens e vassalls e defendran ell e'ls seus successors damunt dits, ab corses e ab aver e ab la vila de Oriola contra totes persones axí com lur rey e senyor natural, e totes aquestes coses damunt dites tots los damunt dits nomenats, per si e per la dita universsitat, present a açò e manant e volent, juraren al damunt dit senyor rey en Jacme per Déu e sobre'ls Sants Evangelis per éls corporalment et ab lurs mans tocats atendre feelment e complir e en alguna cosa no contravenir per neguna raó. E totes aquestes coses damunt dites lo dit senyor rey en Jacme e'ls altres damunt nomenats e tota la universsitat damunt dita volgren e requiren mi, damunt dit notari, que'ls en feés cartes públiques partides per abc.

Feyta fo en Oriola el dia e en l'an e era sobredits, presens testimonis en Jacme Pere, senyor de Segorb, en Ramon Folch, en San d'Antilló, en Guillem Durfort, en Ramon Cabrera, vicecanceller del senyor rey, en Guillem de Solanes, d'aquest metex senyor escrivà, Bernalt de Riudolms, arcipreste d'Oriola, P(ere) Palau e molts d'altres.

Senal + de mi, P(ere) de Leminyana, notari públich de Oriola, qui a totes les damunt dites coses fuy present e ab atorgament de la dita universsitat esta carta escriví e acloy (ACA, Pergamins de Jaume II, núm. 645).

Però en canvi no és cap acte oficial la carta que enviava el consell municipal d'Alacant el 15 de gener de 1300 al rei Jaume II explicant-li els problemes d'abastament de forment que patia la població, text que evidencia la llengua dels seus veïns en aquell moment:

Senyor, per la gran mingua de la vianda que és en aquest regne de Múrcia, aytant com nós entenem e conexem haviem tractat que alguns mercaders estrangers e del dit regne anassen comprar vianda per lo regne de València e que aportassen aquella al dit regne de Múrcia et, segons que a nós an dat a entendre no'l-se'n jaquexen trer jens. Encara més, senyor, en aquest present dia reebem una carta del conceyl de Guardamar en que'ns fahien saber que havien haüda carta del conceyl de Cartagènia que yr, cuatortze dies de febrer, segons havien après per i leny de Maylorca, que II galeres e i

leny de LXXX rems de Sibília eren en les mars d'Almeria. Et nós, senyor, certificam la vostra altea de totes les dites coses perquè us en apercebats e y manets ço que tengats per bé... (ACA, Cartes Reials Diplomàtiques, Jaume II, núm. 798).

També és molt interessant el document dels alcaldes i dels jurats del *concejo* de Yecla del mes de març de 1275, també per tant en el regne castellà de Múrcia, i dirigit al justícia de Cocentaina, per la qual cosa fou copiat en el seu llibre de la cort de dit any:

Açò és traslat fielment pres d'unes letres dels alcaldes e dels juratz de Yecla, en paper escrites, ab sigel sigellades en lo dos, la tenor de les quals tal és:

Al molt amat e honrad, a la justícia de Cocentània. De nós los alcaldes e de los juratz de Ecla, salutz com a hòmens per qui periem tant de ben com per nós mismos. Fem-vos saber que vim vostres letres que nós demostràssem a'n R(amon) Escrivan, veyn nostre, e que lo scitàssem per III vegades de V en V dies, la qual cosa nós feem per complir vostres precis e trobam en veritat que lo dit R(amon) Escrivan és estat malalte, e si fos estat sans él si fóre vist ab vós, però ab la volentat de Déus à's mellorat, e si Déus ho vol antes del temps que nós li avem assignat él sirà ab vós per fer aqueles que fer dege segunt dret.

Data Ecla, dicmenge vespra de Santa Maria de març.

En la mateixa línia podem assenyalar com, tant en el cas de la ciutat de Sogorb com en el de la vila de Castalla, existeixen documents generats en aquest període entre 1280 i 1300, per part de les seues respectives autoritats municipals (justícia i/o jurats), que segons l'any estan escrits en castellà o en valencià. En la col·lecció poden veure's els exemples dels dos casos, com ara per a Sogorb, amb cartes escrites en castellà i copiades en el Llibre del Justícia de València núm. 1 (any 1280), i escrites en valencià pel nou justícia de Sogorb de l'any 1299 (Llibre del Justícia de València núm. 6). O, en el cas de Castalla, tres pergamins dels anys 1292 i 1294 escrits en valencià pel justícia i jurats de la localitat en aquests anys, i una altra carta del justícia de 1295 escrita en castellà i copiada al primer volum del Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina de dit any.

Semblar clar, per tant, el que hem comentat en altres moments i és que durant la primera o dues primeres generacions dels repobladors la gent mantingué la seua llengua d'origen, català o castellà-aragonés, dominant una o altra segons la majoria o minoria de pobladors d'una i altra zona, però també hi hagué localitats en què l'encreuament de parlars durant un temps fou més evident. De tota manera i com és conegut, passats uns anys aquestes diversitats lingüístiques anaren decantant-se en una direcció o en una altra, de forma que la homogeneïtat es va anar consolidant si bé hi ha casos, com el de Sogorb estudiat per R. Gómez Casañ, en què encara en els segles XIV i XV trobem els testimonis de l'ús públic de les dues llengües.¹³

¶ ¹³ R. GÓMEZ CASAN, *Aproximación a la historia lingüística del Alto Palancia entre los siglos XIII y XVI*, Sogorb, Ayuntamiento de Segorbe, 1988.

Abans d'acabar cal fer un agraïment especial a totes les persones i institucions que han col·laborat en aquest projecte. A l'Acadèmia Valenciana de la Llengua pel seu interès i bona predisposició des del principi per patrocinar el treball científic dels editors dels diversos manuscrits, concretada aquesta voluntat en les persones dels professors Ramon Ferrer i Albert Hauf. Així mateix cal destacar l'ingent treball que han dut a terme cadascú dels editors en fer no sols la transcripció d'uns originals en molts casos deteriorats i amb desaparició de parts del text o d'impossible lectura en la pràctica, sinó també responsables d'una acurada edició que facilite la lectura i comprensió dels documents.

Així mateix cal destacar l'enorme treball de correcció i revisió dels textos en llatí desenvolupat per Xavier Gómez i Concepción Ferragut, professors del Departament de Filologia Clàssica de la Universitat de València, tasca sovint complicada per la presència de forats i parts impossibles de llegir per la desaparició de la tinta afectada per la humitat. I el mateix vull destacar sobre el treball del doctor Pau Viciano, des de Publicacions de la Universitat de València, com a lector i esmenador de textos per a millorar la seua comprensió a través la puntuació, sense oblidar la predisposició de dita editorial universitària i els seus tècnics per fer la millor edició possible. Gràcies a tots per aquest esforç col·lectiu.

NORMES DE TRANSCRIPCIÓ

1. Conservació general de les grafies de l'original.
2. Desenvolupament de les abreviatures i separació de les paraules segons la llengua moderna.
3. Ús de l'accentuació, signes de puntuació, apòstrof i el guionet de la llengua actual.
4. Simplificació de les consonants dobles inicials. En el cas de doble «ll» dins de paraula, inclusió del punt volat quan sona com «l» doble.
5. Regularització de l'ús de «u» i «v», i de «çe»-«ce» i «çi»-«ci» en tots els textos, i de «i» i «j» en els textos no llatins.
6. En textos en llatí unificació en «i» de la grafia «j» o «i» llarga. Igualment les grafies *c/t* amb valor de *c* es transcriuen per «c».
7. Regularització de l'ús de majúscules segons l'ús modern.
8. Les llacunes s'indiquen per mitjà de punts suspensius entre claudàtors.
9. Les paraules o frases restituïdes també van entre claudàtors.
10. Les paraules o frases interlineades van entre barres inclinades.
11. La restitució d'alguna lletra o síl·laba per oblit o errada de l'escrivà està indicada amb parèntesi angular.

12. Les paraules ratllades o de lectura dubtosa estan indicades en nota a peu de pàgina.

13. Els noms propis de persona dels quals només hi ha escrita la lletra inicial, estan desenvolupats entre parèntesis redons.

14. Totes les paraules o frases escrites en llengua diferent a la de la peça documental concreta estan presentades en cursiva.

15. El signe tironià es transcriu per «e» en texts valencians, i per «et» en llatins.

16. Amb el punt volat s'indiquen les elisions que hui no tenen representació gràfica i els casos d'aglutinació de les partícules pronominals *y*, *u*, i *us* amb la paraula anterior, si aquesta no és cap forma verbal.

17. Ús d'accentuació per als diacrítics usals i que ajuden a la comprensió del text.

18. Les abreviatures llatines de monedes en els documents en valencià, es desenvolupen en valencià: *sous* i *diners*.

19. L'existència de lletres partides en alguna vora de l'original s'indica per ABC.

ENRIC GUINOT RODRÍGUEZ
Universitat de València

Índex General

<i>Estudi introductor</i>	7
La documentació valenciana del segle XIII	7
Sobre la llengua de la documentació valenciana del segle XIII	10
L'edició de documentació medieval valenciana i els criteris de selecció de la present col·lecció	12
Marc cronològic de la documentació	17
Distribució geogràfica de la documentació localitzada	19
Sobre les llengües de la documentació editada	21
Normes de transcripció	26
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 1 (Any 1280)</i>	29
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 1-bis (Any 1280)</i>	99
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 1-ter (Anys 1280-1281)</i>	171
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 2 (Any 1282)</i>	239
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 3 (Any 1283)</i>	369
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 4 (Any 1284)</i>	611
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 4-bis (Anys 1284-1287)</i>	795
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 5 (Anys 1287-1288)</i>	841
<i>Llibre de la Cort del Justícia de València. N.º 6 (Any 1298)</i>	953
<i>Índex antroponímic</i>	1127
<i>Índex toponímic</i>	1197

*f*onts històriques valencianeS
38_A.

VNIVERSITAT VALÈNCIA